dr.sc. Mirsada Murtić i prof.dr.sc Božo Vukoja,[1]

DIVERGENCIJA INFORMACIJA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA I EKONOMSKE REALNOSTI POSLOVNIH SUBJEKATA U BIH

DIVERGENCY OF INFORMATION IN FINANCIAL REPORTS AND ECONOMIC REALITY OF BUSINESS ENTITIES IN BIH

SAŽETAK

Kvalitet finansijskih izvještaja podrazumijeva njihovu korisnost u procesu poslovnog odlučivanja. Bez adekvatne informacione podloge u aktuelnim okolnostima poslovanja je nemoguće postići napredak na bilo kojem nivou. Upravo zbog toga što finansijski izvještaji predstavljaju sveobuhvatnu sliku društva, isti su često podložni prezentiranju i objavljivanju divergentnih informacija. Nerijetko smo svjedoci objavljivanja informacija prilagođenih potrebama menadžmenta. Najčešće im je cilj da prikriju stvarni položaj društva i prikažu njegov povoljniji finansijski položaj. Cilj ovog rada je istraživanje uzroka i načina objavljivanja informacija koje odstupaju od fer i poštenog prikazivanja performansi društva.

***Ključne riječi**:finansijski izvještaji, informacije, objavljivanje, divergencija informacija, odluke, upravljanje.*

SUMMARY

The quality of the financial statements implies their usefulness in the business decision-making process. Without an adequate information base in the current business environment, it is impossible to achieve progress on any level. Just because financial reports represent the comprehensive image of a company, they are often subject to presentation and disclosure of divergent information. We are often witnessing the release of information tailored to the needs of management. Most often, they aim to disguise the true position of the company and show its favorable financial position. The aim of this paper is to investigate the causes and ways of publishing information that deviate from fair presentation of the performance of the companies.

***Key words**: forensic accounting, economic crime, criminal acts, fraud.*

[1] *Revident Mostar; E-mail: murtic.mirsada@gmail.com*

UVOD

Kvalitetno finansijsko izvještavanje u praćenju rasta i razvoja privrednog subjekta na osnovu tržišnih uvjeta je izuzetno bitan faktor, jer omogućuje dioničarima i ostaloj široj javnosti ocjenu uspješnosti poslovanja privrednog subjekta. Strategijom stvaranja jedinstvenog evropskog tržišta omogućeno je nastajanje konkurentnije privrede čime se podržava i ekonomski razvoj. Različito postavljeni ciljevi mogu da izazovu raznolikost u objavljivanju informacija u finansijskim izvještajima. Analogno tome, postoji materijalna tj. interna subjektivna istina nasuprot koje je formalna tj. objektivna istina koja ima eksternu funkciju.Usvajanje Međunarodnih standarda finansijskog izvještavanja i Međunarodnih računovodstvenih standarda imalo je za cilj smanjiti različitosti u pripremi, izradi, konsolidaciji i reviziji finansijskih izvještaja sa težnjom objektivnog i pouzdanog prikazivanja učinaka finansijskih transakcija na finansijskim tržištima kapitala po fer vrijednosti. Objavljivanjem dodatnih informacija postigla bi se veća transparentnost finansijskog izvještavanja poslovnog subjekta i pouzdanost njegovih finansijskih izvještaja. Imajući u vidu prethodno navedeno može se zaključiti da se jedan od značajnih aspekata uspješnog poslovanja odnosi na objektivnost i pouzdanost finansijskih izvještaja. U Bosni i Hercegovini su usvojene sve odredbe Međunarodnog finansijskog izvještavanja kao i Međunarodni računovodstveni standardi, ali je evidentno da je to samo po sebi nedovoljno bez dosljedne primjene istih u praksi. Sam gubitak povjerenja u finansijske izvještaje rezultira negativnim posljedicama na finansijska tržišta i na privredu u cjelini.U današnjim uvjetima poslijeratnog stanja države je više nego ikad izražena potreba za realnim finansijskim izvještavanjem. Općeprihvaćeni računovodstveni principi su ponudili alternativna rješenja koja nude poslovnim subjektima mogućnost objavljivanja divergentnih informacija u finansijskim izvještajima u odnosu na ekonomsku realnost poslovnih subjekata. Bilansi se često sastavljaju i slažu po principu lego kocki, pri čemu su početne i krajnje veličine poznate, a na računovođama je da ih raznim računovodstvenim egzibicijama uklope u sredinu. Problem objavljivanja divergentnih finansijskih izvještaja poslovnih subjekata se do sada isticao ali se još uvijek u dovoljnoj mjeri ne poduzimaju aktivnosti za sprečavanje i sankcionisanje ovakvih postupaka u Bosni i Hercegovini.

1. TEORIJSKI ASPEKTI INFORMACIJA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA I NJIHOVA DIVERGENCIJA

U današnjem poslovnom okruženju radi lakše i brže dostupnosti vjerodostojnim informacijama u finansijskim izvještajima korisnici postaju sve zahtjevniji. Važnost informacija ogleda se u tome da one predstavljaju ključni kapital pojedinaca kao i cjelokupnog društva uopće. Pravovremena objava koja potpuno transparentno odražava sve relevantne informacije o poslovanju koja uz klasično finansijsko izvještavanje uključuje i svako dodatno zakonski obavezujuće ili neobavezujuće objavljivanje je neophodna za donošenje racionalnih odluka menadžera i investitora.

1.1. Temeljne karakteristike informacija

Pojam informacije moguće je definisati na više načina, pa se može reći da informacije predstavljaju „obrađene podatke prikazane u takvom obliku koji su pogodni za primaoca i koji imaju značajnu vrijednost u tekućim ili budućim aktivnostima i odlukama.“(Davis, G.B., Olson, M.H. New York, 1985., str. 200). Pored toga, može se reći da je informacija „takav podatak (vijest) koji u toku privredne aktivnosti donosi nova saznanja koja na osnovu postojećih znanja i iskustva govori o promjeni nekog stanja unutar preduzeća ili u okruženju i koji je, prethodno provjeren i analiziran, te predstavlja odgovarajuću osnovu za donošenje odluka o uticaju na dalji tok privredne aktivnosti.“(Davis, G.B., Olson, M.H. New York, 1985., str. 200).Važnost informacija ogleda se u tome da one predstavljaju ključni kapital pojedinaca kao i cjelokupnog društva uopće.„Postojanje visokog nivoa povjerenja između onih koji pružaju informacije i njihovih korisnika jedna je od osnovnih pretpostavki uspješnog i kvalitetnog razvoja savremenih ekonomskih odnosa.”(Aljinović Barać, Ž., Granić, M pp.173-198, 2015, God 24,Br. 1.)Međutim, mogućnost objavljivanja divergentnih informacija u praksi predstavlja veliku prepreku, a istoj pribjegavaju poslovni subjekti kako bi unaprijedili vlastite ciljeve i stvorili povoljan uticaj na svoje poslovanje. Divergencija informacija podrazumijeva, dakle, situaciju u kojoj se objavljene informacije u finansijskim izvještajima informacije koje prezentiraju sliku finansijskog uspjeha i položaja poslovnog subjekta udaljavaju od njegove realnosti. Ako bi takvo interpretiranje divergentnih informacija postalo sastavni dio procesa donošenja odluka poslovnih subjekata, krajnji ishod bi rezultirao sistemskim iskrivljenjem vjerodostojnih informacija, koje se može negativno odraziti na efikasnost funkcioniranja cjelokupnog tržišta.

1.2.Značaj informacija u finansijskim izvještajima

Korist od informacije ogleda se u tome što ona ima uticaj na donošenje odluka, a značaj je u tome da njeno izostavljanje može promijeniti stavove korisnika. Različite interesne grupe koriste i različite izvore informacija. Kao glavni izvor informacija koriste se uglavnom finansijski izvještaji na osnovu kojih korisnici finasijskih izvještaja nastoje donijeti kvalitetne poslovne odluke, koje u najvećoj mjeri zavise od kvaliteta informacija, njihove tačnosti, pouzdanosti i razumljivosti.Danas je komunikacija kao jedan savremen alat razmjene informacija izuzetno razvijena. Uspješno upravljanje poslovanjem i donošenje kvalitetnih odluka se ne može zamisliti bez blagovremenih, tačnih i razumljivih informacija.Finansijski izvještaji mogu pružiti korisne informacije o prošlim, sadašnjim i budućim događajima za korisnike uključujući: (Glogić, E.,Pajević, M.: str. 99-100, 2014).

- opće informacije o prošlim transakcijama i drugim događajima; i
- mogućim finansijskim i drugim nefinansijskim informacijama.

Korist od informacije ogleda se u tome što ona ima uticaj na donošenje odluka, a značaj je u tome da njeno izostavljanje može promijeniti stavove korisnika. Različite interesne grupe koriste i različite izvore informacija. Kao glavni izvor informacija koriste se uglavnom finansijski izvještaji na osnovu kojih korisnici finasijskih izvještaja nastoje donijeti kvalitetne poslovne odluke, koje u najvećoj mjeri zavise od kvaliteta informacija, njihove tačnosti, pouzdanosti i razumljivosti.(IESBA-ov Kodeks etike za profesionalne računovođe, 2015).

1.3. Karakteristike divergencije finansijskih informacija

Finansijski izvještaji predstavljaju informacionu bazu na osnovu koje se donose odluke širokog kruga korisnika jer predstavaljaju glavni izvor informacija o finansijskom položaju društva na kraju perioda, ostvarenom rezultatu poslovanja, tokovima gotovine i drugo. Da bi finansijska informacija imala vrijednost, ona mora poslužiti kao temelj u donošenju poslovnih odluka, tj. mora biti relevantna i bitno uticati na ishod odluke.(IESBA-ov Kodeks etike za profesionalne računovođe,2015).Kao ključni nosioci finansijskih informacija za donošenje poslovnih odluka i razvoj poslovanja, finansijski izvještaji su podložni da se koriste kao temelj za objavljivanje divergentnih informacija. Produktivna upotreba kapitala odnosno efikasno funkcionisanje tržišta kapitala i finansijskog tržišta uopće ima značajane smetnje usljed prikrivanja prave performanse društva kroz objavljivanje divergentnih informacija.Takve aktivnosti dovode do razvoja i širenja nepovjerenja u funkcionisanje finansijskih tržišta.(Malinić, D., Beograd, 2008, br 1-2.).vrha ovakvih nedozvoljenih aktivnosti jeste da korisnici finansijskih izvještaja sastavljenih na osnovu istih donesu očekivane odluke. Divergencije informacija u finansijskim izvještajima mogu da izazovu poremećaj i na najrazvijenijim tržištima kapitala, te da dovedu do poremećaja u funkcionisanju tržišta odnosno do finansijske krize u manjem ili većem omjeru. Divergentni finansijski izvještaji postoje od kada postoji i samo finansijsko izvještavanje, a objavljivanjem informacija koje su u suprotnosti sa ekonomskom realnošću poslovnog subjekta na koji se odnose ostvaruju se samo neki kratkoročni materijalni ciljevi menadžmenta ili vlasnika. Ovakvi izvještaji su prisutni i u najrazvijenijim zemljama koje imaju razvijen sistem finansijskog izvještavanja.Posljedice objavljivanja divergentnih informacija u finansijskim izvještajima su:

- gubitak povjerenja u vjerodostojnost i pouzdanost finansijskog izvještavanja od strane korisnika finansijskih izvještaja,
- stečaj i veliki finansijski gubici, degradiranje efikasnosti i efektivnosti korporativnog upravljanja,
- gubitak kredibiliteta računovodstvene i revizorske profesije i sl.(Kaparavlović, N. Kragujevac, 2011. str. 157.)

U praksi je poznat veliki broj slučajeva gdje su računovođe svojim znanjem poznavanjem struke dali doprinos u kreiranju i objavljivanju pogrešne, a ne realne slike poslovanja društva, iako je u Kodeksu etike za profesionalne računovođe navedeno da računovođa ne smije svjesno učestvovati u bilo kojoj nezakonitoj ili ilegalnoj aktivnosti, niti u aktivnostima koje narušavaju ugled računovodstvene profesije.Vrlo često se pokazalo i to da su izvještaji velikih društava, koji su bili revidirani i dobili pozitivno mišljenje revizora, sadržavali divergentne informacije odnosno da nisu iskazivali realnu sliku društva.

Konkretno primjeri ovakvog prezentiranja i divergentnog ponašanja jesu: namjerno iskazivanje imovine, obaveza i kapitala preduzetnika u nerealnoj vrijednosti, ulaganja u udjele ili dionice se godinama tržišno ne verificiraju, iskazivanje nepostojeće imovine u bilansi, obaveze prema dobavljačima se „spremaju u ladicu," odgađanje knjiženja troškova, radi iskazivanja boljeg finansijskog rezultata i razne pronevjere.Na objavljivanje divergentnih informacija u finansijskim izvještajima domaće poslovne subjekte najviše motiviše dobijanje kredita od banaka, privlačenje investitora i poslovnih partnera.

Priliku za divergentno ponašanje omogućava slab sistem internih kontrola u poslovnom subjektu, djelatnost kojom se poslovni subjekat bavi, neadekvatna kontrola zaposlenih od strane menadžmenta, i sl. Bolja pozicija u poslovnom subjekatu nosi sa sobom i veću odgovornost kao i povjerenje od strane vlasnika poslovnih subjekata ali i mogućnost za divergentno ponašanje. Otkrivanje i dokazivanje ovakvih postupaka je istraživački posao sa komponentama rada revizora i rada sudskih vještaka zajedno sa službenim istražiocima kriminala. Taj posao zahtjeva značajno iskustvo i logičko zaključivanje, znanja o psihologiji čovjeka, poznavanja šema kreativnih tehnika, rutinskim pronalaženjima dokaza, crvene zastavice i sl.

1.4.2. Indikatori divergencije ponašanja kao ključ procjene rizika

U savremenim uvjetima poslovanja i kapitalistički orjentisanom društvu najveća je pažnja usmjerena na stvaranje profita. Pojedincima je data mogućnost izlaska na tržište kao zaposlenicima, preduzetnicima, suvlasnicima u društvoma, te kao stakeholderima u mnogim preduzetničkim aktivnostima. Svaka pogrešno donesena odluka ima svoju cijenu koja se na tržištu skupo plaća. Da bi se izbjegle greške, upravljanje mora biti bazirano na pouzdanim i kvalitetnim informacijama, a značajno mjesto u kontekstu informacija pripada informacijama koje su sadržane u finansijskim izvještajima.Velika konkurencija i želja za finansijskom zaradom ponekad dovode pojedince u iskušenje na djelovanje koje se može manifestovati u obliku korupcije, protivpravnog prisvajanja imovine ili manipulacije računovodstvenih pozicija (odstupanje od računovodstvenih standarda, poreznih zakona i ostalih zakonskih odredbi), odnosno objavljivanje divergentnih informacija u finansijskim izvještajima.
Da bi se divergentno ponašanje svelo na minimum, zakonski su određeni standardi, postupci i metode koje se primjenjuju u računovodstvu. Neophodno je provesti dodatne mjere radi opreza sa svrhom osiguranja pravilnog internog i eksternog izvještavanja. Prije svega, izuzetno je važno na vrijeme uočiti indikatore koji navode na prisustvo rizika od objavljivanja divergentnih informacija, iako isti ne moraju po svaku cijenu biti povezani sa tom namjerom. Također, važno je naglasiti da indikatori mogu biti važan dio procjene rizika od korištenja divergentnih finansijskih informacija za donošenje poslovne odluke. Ovo je posebno značajno kada su u pitanju kombinacije sa relevantnim informacijama iz drugog izvora. Procjena rizika finansijskih divergencija koje mogu imati uticaj na značajno pogrešno prikazivanje finansijskih izvještaja razlikuje dvije vrste grešaka i nepravilnosti: aktivnosti menadžmenta koje djeluju na kreativno finansijsko izvještavanje i nepravilnosti vezane za otuđivanje sredstava

1.5. Posljedice divergencije finansijskih informacija

Ukoliko se desi da korisnici objavljenih finansijskih informacija u finansijskim izvještajima budu koristili divergentne finansijske informacije, moguće su dalekosežne i nesagledive posljedice zbog kojih najčešće trpe značajne gubitke investitori. Vrlo se često u praksi dešava da su korisnici finansijskih informacija izmanipulisani kako od strane menadžmenta tako od strane računovođa.Nerijetko su nažalost učesnici u tim manevrisanjima i nezavisni revizori koji namjerno previde takve aktivnosti iako u principu imaju za cilj da smanje divergentne objave finansijskih informacija na najniži nivo odnosno da povećaju informacionu sigurnost.

Ovakvim ponašanjem se narušava ugled i gubi se povjerenje u računovodstvenu i revizorsku profesiju.Posljedice koje nastaju zbog objavljivanja divergentnih finansijskih informacija u finansijskim izvještajima su mnogobrojne, utiču na različite interese i nisu uvijek adekvatno procijenjene. Neraspolaganje pravim performansama prouzrokuje slanje pogrešnih signala korisnicima finansijskih informacija. Ulaganje u visokorizična i nezdrava društva usljed korištenja divergentnih informacija objavljenim u finansijskim izvještajima utiče negativno na investitore i na cijelu privredu općenito. Samo objavljivanje kvalitetnih finansijskih informacija može uticati na smanjenje informacionog rizika investitora i jačanje povjerenja u finansijske informacije sadržane u finansijskim izvještajima u kojima se one objavljuju.Objavljeni finansijski izvještaji u kojima su iskazane divergentne informacije dovode u zabludu, ne samo investitore, kako postojeće, tako i buduće, već dovode i do ozbiljnih problema na cjelokupnom tržištu.Činjenica je da su finansijski skandali, koji su posljedica objavljivanja divergentnih informacija u finansijskim izvještajima, prouzrokovali gubitke od nekoliko stotina milijardi dolara i izazvali ozbiljne potrese na finansijskim tržištima. Stoga je izuzetno važno znati prepoznati znakove upozorenja (red flags) moguće divergencije kako bi se moglo na vrijeme reagovati.

2. EMPIRIJSKA ANALIZA STAVOVA ISPITANIKA O DIVERGENCIJI INFORMACIJA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

2.1. Metodologija istraživanja

Prikupljanje podataka je usmjereno prema više poslovnih subjekata, a u cilju ispitivanja glavnog naslova teme, koji glasi: “Divergencija informacija u finansijskim izvještajima i ekonomske realnosti poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini.” Odgovori ponuđeni ispitanicima postavljeni su prema Likertovoj skali i kreću se u rasponu od 1 do 5. Pored toga, postavljana su još i zatvorena pitanja sa ponuđenim odgovorima. Odgovori koje su dobijeni od ispitanika su dali odgovore na postavljenu hipotezu i ciljeve istraživanja rada.U narednom dijelu rada bit će analizirani prikupljeni podaci od ispitanika iz ispitanih grupa, koji su povezani sa finansijskim izvještajima i finansijskim poslovanjima na teritoriji Bosne i Hercegovine.Ispitani uzorak istraživanja čini 39,2% eksternihračunovođa, 29,5% internihračunovođauodređenimpreduzećima, dok je procenat ovlaštenihrevizora u uzorku bilo 14,9%. Ispitanika koji ne spadaju niti u jednu od ponuđenih grupa, a zaokružili su „drugo“, u ovom uzorku bilo je 16,4% a ankete su dostavljene na popunjavanje poreskim inspektorima, tužiocima i advokatima koji se bave ovim problemom. Bitno je naglasiti da je ukupan ispitani uzorak obuhvata 268 ispitanika iz Bosne i Hercegovine od kojih je preko stotinu vlasnika ili uposlenika računovodstvenih agencija, koje u prosjeku imaju po pedeset do osamdeset klijenata, uglavnom malih i srednjih poslovnih subjekata i tek nekoliko velikih iz čega proizilazi da broj poslovnih subjekata obuhvaćenih istraživanjem indirektno po slobodnoj procjeni autora iznosi oko 8.000. Poslije analize pristiglih anketnih upitnika, utvrđen je konačni uzorak od 268 poslovnih subjekata, za dalju obradu. Podaci prikupljeni korištenjem ankete su obrađeni korištenjem statističkog programa za obradu podataka SPSS.20. Korištene statistike metode obrade rezultata su: metoda deskriptivne statistike, metoda grafičkih prikaza, Hi – kvadrat testa, T – test, Pearsonova korelacija, Test linearnosti i Crombach alpfa test.

Pored navedenih metoda koristile su se i primjenjene metode koje su analitički uraditi deskriptivnu statistiku po određenim ispitanim grupama, a koje se odnosi na pitanje izražene sumnje u vjerodostojnost finansijskih izvještaj au BiH.U daljem dijelu rada demografska struktura ispitanika je korištena u cilju istraživanja postojanja razlike između različitih grupa ispitanika na određena pitanja.Analiza istraživanja, odnosno obrada rezultata istraživanja je vršena korištenjem statističkog programa za obradu podataka SPSS. Sakupljeni podaci uneseni su u SPSS program, te potom analizirani primjenjivim metodama.

2.2. Analiza demografskog dijela upitnika

Demografski dio upitnika obuhvata osnovne karakteristike ispitanika, između ostalog, to su starosna dob, spol, radno iskustvo i sl. U narednom dijelu je predstavljena navedena struktura grafički i tabelarno. U daljem dijelu rada demografska struktura ispitanika je korištena u cilju istraživanja postojanja razlike između različitih grupa ispitanika na određena pitanja.U ispitanom uzorku ima 39,2% eksternih računovođa, dok je 29,5% internih računovođa u određenim preduzećima, a ovlaštenih revizora je bilo 14,9% u ispitanom uzorku. Ispitanika koji ne spadaju niti u jednu od ponuđenih grupa, a zaokružili su „drugo“, u ovom uzorku bilo je 16,4%.
Bitno je naglasiti da je ukupan ispitani uzorak obuhvata 268 ispitanika iz Bosne i Hercegovine.U ispitanom uzorku najveći broj ispitanika je između 10 i 20 godina radnog iskustva, njih 31,3%. Dalje, ispitanika koji imaju između 5 i 10 godina radnog iskustva (23,9%), zatim ispitanika koji imaju između 20 i 30 godina radnog iskustva 11,9% ispitanika ima do 5 godina radnog iskustva, 10,4% ispitanih ima čak preko 30 godina radnog iskustva . Na osnovu dobijenih podataka istraživanja, može se zaključiti da se radi o prilično iskusnoj grupi ispitanika, pa se dobijeni rezultati istraživanja mogu uzeti kao relevantni.

Broj klijenata razvrstani po veličini poslovnih subjekata za koje vršite usluge					
		Frekvancija	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
	Veliko	44	16.4	16.4	16.4
	Srednje	84	31.3	31.3	47.8
	Malo	140	52.2	52.2	100.0
	Ukupno	268	100.0	100.0	

Tabela 1 Analiza veličine poslovnih subjekata koje vode ispitaniciIzvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Analiza je pookazala da najveći broj ispitanika posluje sa ili vodi male poslovne subjekte i to 52,2% ispitanih, 31,3% ispitanih posluje sa srednjim preduzećima, dok svega 16,4% ispitanih posluje sa velikim kompanijama.Očekivano, najveći broj je onih ispitanika koji usluge vrše privatnim kompanijama, čak 74,6%, zatim neprofitnim organizacijama 9%, dok javnim poslovnim subjekatimausluge vrši svega 7,5% ispitanih.

2.3. Deskriptivna analiza upitnika

U deskriptivnoj analizi predstavljene su tabele i grafikoni, koji su teorijski obrađeni po postavljenim pitanjima u upitniku, a na osnovu dobijenih odgovora ispitanika. Izračunate su prosječne vrijednosti odgovora ispitanika kako bi se dobila jasna slika stava cijele ispitane grupe. Pored toga, izračunata je standardna devijacija u cilju dobijanja informacije o odstupanju odgovora od prosječnog, te koeficijent varijacije koji pokazuje homogenost dobijenih rezultata. Sve dobijene vrijednosti su teorijski i prezentovane. Također, tabelarno su predstavljeni najviši i najniži odgovori ispitanika, kao i kompletan uzorak odgovora.

Analiza prikupljenih i obrađenih podataka pokazuje da se 50,4% ispitanih susrelo sa pogrešnim ili namjernim prikazivanjem događaja ili transakcija, dok se 24,3% ispitanih pri finansijskim izvještavanju susrelo sa manipulacijama, falsificiranjem, krivotvorenjem ili promjenom računovodstvenih zapisa, a 14,6% ispitanih se susrelo sa namjerno pogrešnim upotrebama računovodstvenih načela. Svega 10,8% ispitanih je odgovorilo da je to nešto drugo, što nije navedeno u ponuđenim odgovorima, ali svakako spada u nedopustive radnje pri finansijskom izvještavanju.Odgovori na neka značajnija pitanja iz anketnog upitnika su predstavljeni u narednim tabelama.

Jeste li se u svom radu susreli s nekom od navedenih vrsta nedopustivih radnji u finansijskom izvještavanju				
	Frekvencija	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
Manipuliranje, falsificiranje, krivotvorenje ili promjena računovodstvenih zapisa	65	24.3	24.3	24.3
Pogrešno prikazivanje ili namjerno ispuštanje događaja i transakcija	135	50.4	50.4	74.6
Namjerna pogrešna upotreba računovodstvenih načela	39	14.6	14.6	89.2
Drugo	29	10.8	10.8	100.0
Ukupno	268	100.0	100.0	

Tabela 2 Nedopustive radnje u finansijskom izvještavanju u BiH prema stavovima ispitanika,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Da li ste u dosadašnjem radu otkrili neku od navedenihpogreški tj. nepravilnosti u poslovanju poslovnih subjekata					
		Frekvancija	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
	Netačno iskazivanje poreza	74	27.6	27.6	27.6
	Prepravljanje knjigovodstvenih isprava	38	14.2	14.2	41.8
	Lažni putni nalazi	65	24.3	24.3	66.0
	Fiktivne fakture	40	14.9	14.9	81.0
	Nepravilno iskazane zalihe	37	13.8	13.8	94.8
	Drugo	14	5.2	5.2	100.0
	Ukupno	268	100.0	100.0	

Tabela 3 Nepravilnosti u poslovanju poslovnih subjekata u BiH,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Najčešće nepravilnosti poslovnih subjekata po mišljenju ispitanika su netačno iskazivanje poreza u 27,6% slučajeva, zatim su to lažni putni nalazi u 24,3% slučajeva, fiktivne fakture u 14,9% slučajeva, prepravljanje knjigovodstvenih isprava u 14,2% slučajeva i nepravilno iskazivanje zaliha u 13,8% slučajeva. Svega 5,2% ispitanika je odgovorilo da je to nešto drugo, što nije ponuđeno u odgovorima.Prema mišljenju ispitanih eksperata iz finansijskog izvještavanja, razlozi zbog kojih se čine prestupi su prije svega visina porezne obaveze, u 50% slučajeva, zatim lakše i povoljnije dobijanje kredita u 29,9% slučajeva i zadržavanje postojeće pozicije menadžera u 14,9% slučajeva. Svega 3% ispitanika je zaokružilo da je to nešto drugo, što nije ponuđeno u odgovorima prema ispitanicima. Stručnjaci za borbu protiv divergentnih ponašanja i prevara, menadžeri poslovanja, vladine i regulatorne agencije i mediji bave se i procjenom ukupnog iznosa novca izgubljenog ovakvim postupanjem svake godine. Iako su mnoge studije pokušale da utvrde stepen finansijskog uticaja divergentnih ponašanja, izazovi u stvaranju ukupnih troškova koji rezultiraju iz istog su brojni. Mjerenje efekata divergentnog ponašanja moguće je sprovesti analizom samo pojedinačnog poslovnog subjekta. Nemoguće je tačno znati koliko se divergencija ne otkriva ili se ne izvještava, pa čak i proračuni zasnovani isključivo na poznatim slučajevima, vjerovatno će biti potcijenjeni, jer mnoi oštećeni umanjuju ili pogrešno izračunavaju iznos. Do sada nije poznato, niti postoje statistički podaci na osnovu kojih se mogu steći saznanja kolike su ukupne visine štete pruzrokovane divergentnim ponašanjem i objavom iskrivljenih informacija u finansijskim izvještajima poslovnih subjekata, iako se često u praksi dešavalo da se radi o milionskim iznosima u pojedinim slučajevima. Ipak, važni su pokušaji da se utvrdi trošak divergentnih ponašanja i prevara, jer sagledavanje veličine problema privlači pažnju na njen uticaj, omogućava poslovnim subjektima da preciziraju rizik i pomažu menadžmentu da donose razumne odluke o ulaganju u resurse i programe protiv istih.

Za koju od navedenih metoda smatrate da je najuspješnija za otkrivanje prikazivanja divergentnih informacija u FI					
		Frekvancija	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
	Anonimne dojave	60	22.4	22.4	22.4
	Interna kontrola/revizija	164	61.2	61.2	83.6
	Kontrola od strane vlasnika	32	11.9	11.9	95.5
	Drugo	12	4.5	4.5	100.0
	Ukupno	268	100.0	100.0	

Tabela 4 Najuspješnije metode za otkrivanje prikazivanja divergentnih informacija u FI,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Ispitani eksperti su mišljenja da je najuspješnija metoda za otkrivanje divergentnih informacija u finansijskom izvještavanju interna kontrola/revizija u 61,2% slučajeva, zatim anonimne dojave, 22,4% i kontrola od strane vlasnika 11,9%. Svega 4,5% ispitnih je odgovorilo da je to nešto drugo, što nije ponuđeno u odgovorima za navedeno pitanje.

Prema Vašem mišljenju zašto ljudi ne prijavljuju nedopustive radnje i objavu divergentnih informacija u finansijskim izvještajima					
		Frekvancija	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
	Od prijave nema nikakve koristi	72	26.9	26.9	26.9
	Bojazan da ostane bez klijenta/bez posla	136	50.7	50.7	77.6
	To je uobičajena praksa	44	16.4	16.4	94.0
	Drugo	16	6.0	6.0	100.0
	Ukupno	268	100.0	100.0	

Tabela 5Razlozi za ne prijavljivanje nedopustivih radnji i objava divergentnih informacija u finansijskom izvještavanju u BiH,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Većina ispitanika smatra da su razlozi zbog čeka se ne prijavljuju nedopustive radnje i objave divergentnih informacija u finansijskom izvještavanju bojaznost da ne ostane bez posla/klijenta, u 50,7% slučajeva, zatim što smatraju da od prijave nema nikakve koristi, 26,9%, da je to postala uobičajena praksa smatra 16,4% ispitanih. Ispitanici koji su zaokružili „drugo," jer imaju iskustva koja nisu navedena u ponuđenim odgovorima je svega 6%.Na osnovu rečenog i analiziranog u prethodnim pitanjima, ispitanici smatraju da najveću štetu podnose poslovnih subjekata u kojima se otkriva divergentna objava informacija, u 25,4% slučajeva, zatim država u 23,9% slučajeva, investitori u 17,9% slučajeva, računovodstvene i revizorske profesije u 14,9% slučajeva i također, zaposleni i poslovnih subjekata u kome je otkrivena divergentna objava informacija u 14,9% slučajeva.

Po mišljenju ispitanih eksperata iz oblasti računovodstva, revizije i finansijskog izvještavanja, razlozi za angažman eksternih revizora u praksi su najčešće zbog zakonske obaveze, a tog je mišljenja čak 85,8% ispitanika, zatim u 6,7% slučajeva statusne promjene i u 6% slučajeva dobrovoljni osnov. Samo 1,5% ispitanih je odgovorilo da je to nešto drugo, što nije ponuđeno u odgovorima u anketnom upitniku.

Izvještaj			
Da li ste se u praksi imali priliku susresti sa finansijskim izvještajima koji nisu u potpunosti tačni			
Osoba koja popunjava anketu	Srednje	N	Std. Devijacija
Eksterni računovođa	2.9048	105	1.12595
Interni računovođa u poslovnom subjektu	2.9646	79	1.36279
Ovlašteni revizor	3.9000	40	.84124
Drugo	3.0000	44	1.29399
Ukupno	3.1552	268	1.24139

Tabela 6 Učestalost susreta sa netačnim finansijskim izvještajima,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Na osnovu dobijene prosječne vrijednosti odgovora, može se zaključiti da su se ispitanici u praksi ponekad susretali sa finansijskim izvještajima koji nisu u potpunosti tačni. Standardna devijacija pokazuje prilično visok stepen odstupanja oko aritmetičke sredine, što pokazuje veliku raspršenost u odgovorima ispitanika, te se prema postavljenoj skali može reći da su se oni kretali od 1 – nikada, pa do 5 vrlo često.

Ako se pogledaju pojedinačni prosječni odgovori razvrstani na eksterne, interne računovođe i ovlaštene revizore, može se zaključiti da su eksterne i interne računovođe na prosjeku odgovora, dok su ovlašteni revizori značajno iznad prosjeka. Prosječan odgovor koji su dali samo ovlašteni revizori iznosi 3,9, što znači da se često susreću sa finansijskim izvještajima koji nisu tačni, dok eksterne i interne računovođe se susreću samo ponekad.

Ispitanici su mišljenja da u pogrešnom prikazivanju i divergentnom ponašanju zaposlenici učestvuju ponekad, što potvrđuje prosječan odgovor, uz prihvatljiv stepen odstupanja oko aritmetičke sredine.Ispitanici smatraju da ponekad klijenti vrše pritisak da prikriju neke od informacija u finansijskim izvještajima ili ih ne iskažu u cijelosti tačno. Stavovi ispitanih eksternih i internih računovođa su nešto manje ubjedljivi od stavova ispitanih revizora i drugih ispitanika.

Izvještaj			
Smatrate li da računovođe i revizori u praksi imaju adekvatno uspostavljenju suradnju sa nadležnim inspekcijskim organima u BiH kojom bi povećali mogućnost otkrivanja i sprečavanja nedopustivih radnji i objavljivanja divergentnih informacija u finansijskim izvještajima?			
Osoba koja popunjava anketu	Srednje	N	Std. Devijacija
Eksterni računovođa	2.5714	105	1.27745
Interni računovođa u poslovniom subjekatu	2.6076	79	1.51419
Ovlašteni revizor	1.5000	40	.50637
Drugo	2.3636	44	.99044
Ukupno	2.3881	268	1.28320

Tabela 7 Pojedinačna analiza povezanost računovođa i revizora sa inspekcijskim nadzorom u cilju sprečavanja nedopustivih radnji u BiH,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Analiza pokazuje da se sa ovom tvrdnjom u najvećoj mjeri ne slažu ovlašteni revizori, dok su odgovori ostalih ispitanika približno isti i kreću se u rasponu od 2,3 do 2,6. Međutim, niti jedan od rezultata ne umanjuje nagativan stav ispitanika po navedenoj tvrdnji.

Analiza podataka pokazuje da se ispitanici donekle slažu sa tvrdnjom da eksterni revizori raspolažu dovoljnim znanjima i vještinama za otkrivanje nedopustivih radnji u finansijskim izvještajima. Interesantno da su pozitivni odgovori ispitanih revizora najmanje zastupljeni po pitanju tvrdnje da eksterni revizori raspolažu dovoljnim zanjima i vještinama za otkrivanje nedopustivih radnji u finansijskim izvještajima, te pokazuju najmanji stepen slaganja sa ovom tvrdnjom. Visok stepen odstupanja oko prosječne vrijednosti svakako pokazuje velike razlike u odgovorima ispitanika po pitanju navedene tvrdnje u svim ispitanim grupama.Također, analiza podataka pokazuje stav da se ne može u potpunosti vjerovati izvještajima revizorskih kuća u BiH, što je zabrinjavajući podatak. Prosječna vrijednost odgovora iznosi 2,6866, uz prihvatljiv stepen odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora, što pokazuje visok stepen homogenosti između ispitanika. Ispitanici se donekle slažu sa tvrdnjom da aktivnosti interne revizije mogu da doprinesu povećanju istinitosti i objektivnosti iskaza u finansijskim izvještajima. Prosječna vrijednost odgovora ispitanika iznosi 3,8358, uz mali stepen odstupanja oko aritmetičke sredine, što pokazuje visok stepen slaganja u odgovorima ispitanika.

Mišljenja ispitanika su podjeljena po pitanju upućenosti sa aktivnostima koje provode forenzične računovođe i forenzični revizori u BiH praksi. Prosječna ocjena iznosi 2,9403, što pokazuje o njihovoj nedovoljnoj upućenosti. Naredna tabela će pokazati u kojoj mjeri su pojedinačne grupe ispitanike upoznate sa navedenim praksama.

Izvještaj			
Da li su vam poznate aktivnosti koje provode forenzične računovođe i forenzični revizori u BiH praksi			
Osoba koja popunjava anketu	Srednje	N	Std. Devijacija
Eksterni računovođa	3.0762	105	.91667
Interni računovođa u poslovniom subjekatu	3.1013	79	.95535
Ovlašteni revizor	2.9000	40	1.01779
Drugo	2.5455	44	.90102
Ukupno	2.9403	268	.96191

Tabela 8Pojedinačna analiza upućenosti ispitanika o forenzičkom računovodstvu,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Tabela pokazuje da su stavovi ispitanika približno isti kao i u ukupnoj prosječnoj ocjeni, pa se može zaključiti da postoji nedovoljna upućenost revizora, eksternih i internih računovođa u forenzičnom računovodstvu/reviziji. Interesantan podatak je to da samo 17,9% ispitanika spremno da prijave klijenta/poslodavca nadležnim tijelima ako bi primjetili da poslovanje nije u okviru Zakona, dok je 19,4% ispitanika odgovorilo da „ne zna“, a 6% njih da to ne bi uradili. Najveći broj ispitanika bi prvo upozorili poslodavca/klijenta, pa tek onda posegli za drugim koracima

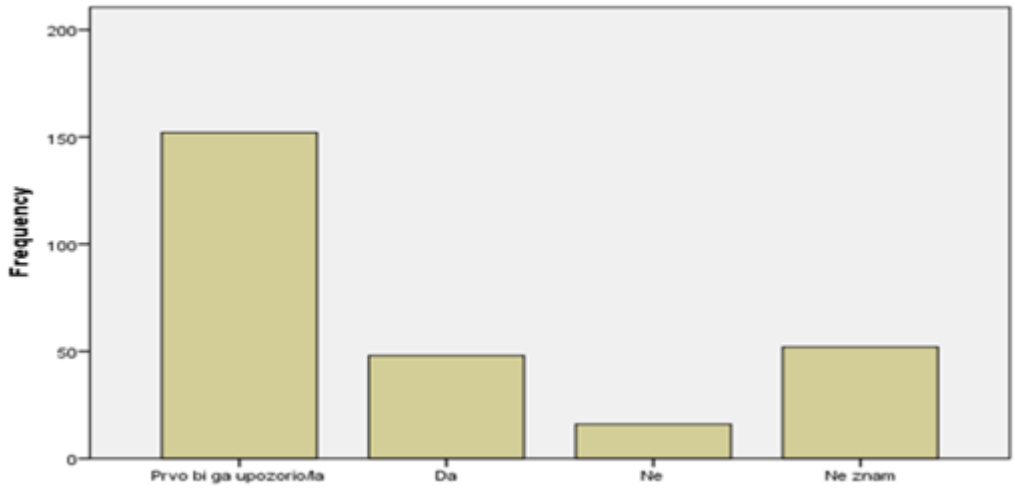

Grafikon 1Prijava za poslovanje koje nije u okviru Zakona,Izvor: Izrada autora u statističkom paketu SPSS.20

Mišljenja ispitanika su podjeljena po pitanju tvrdnje da trenutno stanje u praksi je takvo da objavljene informacije u finansijskim izvještajima u značajnoj mjeri izazivaju sumnju u njihovu vjerodostojnost i tačnost, što potvrđuje prosječna vrijednost odgovora, koja iznosi 3,1343, uz malo odstupanje oko prosječne vrijednosti odgovora. Najveći broj ispitanika smatra da je finansijski izvještaj procentualno predstavlja vjerodostojan odraz stanja u poslovnom subjektu koji se odnosi između 70 i 80%, njih 26,9%, zatim je to u procentu između 50 i 60%. Interesantan podatak pokazuje da 65,7% ispitanika smatra da su finansijski izvještaju vjerodostojni do 80%, dok blizu 30% ispitanika smatra da je to nešto više od 50% tačnosti.

Ispitanici se u veoma maloj mjeri slažu sa tvrdnjom da profesionalna računovodstvena tijela u BiH provode adekvatne aktivnosti da ukažu i spreče problem nedopustivih radnji i objavljivanja divergentnih informacija u finansijskim izvještajima poslovnih subjekata. Ovu tvrdnju dokazuje prosječna vrijednost odgovora koja iznosi 3,309, uz standardnu devijaciju od 1,26654, što pokazuje da postoje odstupanja oko prosječne vrijednosti odgovora, te donekle i razlike u odgovorima ispitane grupe.Najveći broj ispitanika, njih 44,8% smatra da su naši Zakoni nedovoljno rigorozni da spriječe problem divergentnih ponašanja i objavljivanja iskrivljenih informacija u finansijskim izvještavanju poslovnih subjekata u BiH. Sa ovom tvrdnjom se slaže 25,4% ispitanih, dok je 29,9% njih odgovorilo da nema mišljenje po tom pitanju.Većina ispitanika, odnosno 67,2% ispitane grupe mišljenja su da nedopustive radnje i objava divergentnih izvještaja su posljedica, dok samo 11,9% ispitanih smatra da su one uzrok. Od ukupnog broja ispitanih njih nešto više od 20% nisu imali mišljenje po pitanju ove tvrdnje.U Bosni i Hercegovini predmet posebne pažnje i podrške kvalitetnom finansijskom izvještavanju čini upravljanje kontrolom kvaliteta finansijskog izvještavanja, kao i podizanje edukacijskog nivoa računovodstvene profesije uvažavanjem međunarodne profesionalne računovodstvene regulative iz ove oblasti. Aktivnosti za uspostavljanje što efikasnijih mjera za sprečavanje i otkrivanje objavljivanja divergentnih finansijskih informacija kao jedna od temeljnih pretpostavki za prezentiranje fer i istinitih finansijskih izvještaja su u toku implementiranja i kontrole njihove primjene. Međutim, sporost i neraspolaganje dovoljnim brojem stručno osposobljenih kadrova za sprečavanje i otkrivanje, rezultira nedovoljnim brojem sankcionisanih lica ili poslovnih subjekata umiješanih u nedopustive radnje i divergentno ponašanje u vezi objavljivanja finansijskih informacija.Porezna uprava objavljuje spiskove poslovnih subjekata čiji su dugovi po osnovu poreza, doprinosa izraženi u milionima a za koje nije poznato da je neko do sada odgovarao. Najčešće poslovni subjekati okončaju poslovanje zaključenjem stečajnog postupka u toku kojeg povjerioci svoja potraživanja zbog nedostataka stečajne mase nisu u mogućnosti naplatiti ili ako se već nešto i naplati iz potencijalno raspoložive stečajne mase, visina naplate je neznatna u odnosu na ukupan dug. Dakle, odgovornost vlasnika se uglavnom svodi na odgovornost do visine kapitala kojeg je akumulirani gubitak već u pravilu premašio svojom visinom a što znači da se „istopio.“ Uprkos zaključcima i rezultatima istraživanjima koji nisu obećavajući, optimistično viđenje se nazire iz odgovora kojima najveći broj ispitanika na bazi njihovog iskustva i direktne komunikacije sa poslovnim subjektima, odnosno njih 46,3% smatra da se stepen vjerodostojnosti i kvaliteta objavljenih informacija u finansijskim izvještaju povećao u odnosu na prehodne godine.

ZAKLJUČAK

Da bi informacioni sistem funkcionisao nephodno je da raspolaže informacijama, jer su one temeljna pretpostavka za uspješno upravljanje i odlučivanje. Uz ostale, najznačajnije i najvažnije informacije su upravo računovodstvene informacije. Bez računovodstvenih informacija, ali i drugih koje su im srodne, nema adekvatnog procesa donošenja poslovnih odluka. Zbog toga svakodnevno raste njihov značaj u savremenom poslovanju. Uporedo sa globalizacijom došlo je do toga da se svakodnevno se povećavao broj finansijskih izvještaja, broj korisnika i institucija za kontrolu kvaliteta objavljenih informacija koje su iskazane u tim finansijskim izvještajima.

Brojni su primjeri iz prakse koji pokazuju da je nerealno očekivati da će uprava društva uvijek postupati u interesu vlasnika jer rukovodstvo može svojim ponašanjem dovesti do toga da društvo bude manje profitabilno nego što bi trebalo uistinu da bude. Ignorisanjem određenih pravila dolazi do divergentnog objavljivanja informacija u finansijskim izvještajima odnosno do transformisanja finansijskih informacija iz stvarnog stanja u stanje prema želji kreatora finansijskih izvještaja. Rizik divergentnog ponašanja i objavljivanje iskrivljenih informacija u finansijskim izvještajima povećavaju kompleksniji poslovi i složeniji uvjeti poslovanja generalno, uz kontinuiran razvoj informacione tehnologije.Primjena aktuelnog regulacionog okvira koji je poprilično fleksibilan, ostavlja dovoljno prostora za korištenje metoda koje omogućavaju objavljivanje divergentnih informacija a koje imaju za cilj prikazati što povoljniju sliku poslovnih subjekata. Navedeno implicira da uspostavom funkcionalnog nadzornog mehanizma nad primjenom zakonske regulative i odgovarajućih sankcija za nepoštivanje u potpunosti iste, u aktuelnim uvjetima poslovanja u Bosni i Hercegovini je moguće obezbjediti potpunu objektivnost i pouzdanost finansijskih izvještaja.Teorijski i praktični dio je pokazao da je ekonomska realnost poslovnih subjekata u odnosu na informacije u finansijskim izvještajima u Bosni i Hercegovini takva da se ne može sa sigurnošću pokloniti povjerenje u ono što objavljuju i prezentiraju. To svakako predstavlja veliki teret za ekonomsku zajednicu.

LITERATURA;

1. Aljinović Barać, Ž., Granić, M.: „Dragovoljno izvještavanje u godišnjem izvješću – Praksa hrvatskih menadžera“, Ekonomska misao i praksa, pp.173-198, 2015.
2. Belak, V.: „Poslovna forenzika i forenzičko računovodstvo – borba protiv prijevare“, Belak Excellens d.o.o, Zagreb, 2011.
3. Davis, G.B., Olson, M.H.: „Management information systems“, McGraw-Hill, New York, 1985.
4. Glogić, E.,Pajević, M.: „Računovodstveni informacioni sistem kao podrška poslovnim finansijama“, Finansijsko izvještavanje u funkciji korporativnog upravljanja, 2014.
5. Isaković - Kaplan, Š.: “Forenzično računovodstvo,” Štamparija Fojnica, Fojnica, 2016.
6. Kaparavlović, N.:„Uticaj kreativnog računovodstva na kvalitet finansijskog izveštavanja“, Ekonomski horizonti,str. 157, Kragujevac, 2011.
7. Klikovac, A.: „Finansijsko izvještavanje u Evropskoj Uniji“, Mate, Zagreb, 2008.
8. Kurtanović,S., Mušinbegović, S.,Kadić, L.: „Problemi računovodstvene profesije u praksi BH poslovnih subjekata“, 2. Međunarodni simpozij –Fojnica, 2014.
9. Malinić, D.: „Finansijsko izvještavanje kao determinanta kvaliteta korporativnog upravljanja“, Ekonomika društva, str. 22, Beograd, 2008.
10. Negovanović, M.: „Kreativno računovodstvo i krivotvorenje finansijkih izvještaja“, III. dio, RRIF, str. 82-87, 2011.
11. Ramljak, B., Pavić, M.: “Računovodstvo, revizija i porezi u praksi,“ 51. savjetovanje, Brela, listopad 2016.
12. Rezaee, Z., Riley, R.: „Prijevara u finansijskim izvještajima“, Mate doo, Zagreb, 2010.
13. Vujnović-Gligorić, B., Matijević., M; Korupcija u reviziji finansijskih izvještaja, Zbornik radova, Sveučilište/Univerzitet Vitez, 2013.